

ГОРОДЕЦЬКА І. А.,

orcid.org/0000-0001-5096-8632

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права та соціально-
філософських наук

(Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя)

ГЕСЦЬ І. В.,

orcid.org/0000-0002-1893-3373

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права та соціально-
філософських наук

(Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя)

УДК 340.11

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.6.2>

ПРИНЦИПИ ПРАВА ЯК НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ: ПРИРОДА, ЗМІСТ І ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ

У статті здійснюється комплексний теоретико-правовий аналіз принципів права як фундаментальних елементів правової системи та вихідних засад правового регулювання. Обґрунтовується, що принципи права виконують подвійне призначення: з одного боку, вони репрезентують ідейно-ціннісний вимір права, відображаючи його соціальну сутність, аксіологічні орієнтири та концептуальні засади; з іншого – володіють нормативним характером, оскільки можуть бути прямо закріплені в Конституції України та інших нормативно-правових актах або логічно випливати зі змісту чинного законодавства. У роботі показано, що здатність принципів безпосередньо регулювати суспільні відносини підтверджується можливістю їх застосування в межах інституту аналогії права та через їх імперативну природу, що надає їм універсального регулятивного значення.

У статті доведено, що принципи права не можуть бути ототожнені зі звичайними нормативними приписами, оскільки характеризуються підвищеним рівнем абстракції, стабільності та системоутворюючого впливу. Вони забезпечують внутрішню узгодженість правової системи, визначають рамки правотворчої діяльності, спрямовують правозастосовну практику та виконують уніфікаційну функцію щодо всього масиву правових норм. Автори аналізують розбіжності, що існують у науковій літературі щодо природи та класифікації принципів права, підкреслюючи недостатній рівень опрацьованості окремих аспектів цієї проблематики в сучасній загальній теорії держави і права. Зазначається, що збереження дискусійності в підходах до розуміння правових принципів свідчить про актуальність теми та потребу в подальших дослідженнях, спрямованих на формування узгодженої доктринальної позиції стосовно структури, змісту та функціонального призначення принципів права.

Ключові слова: *принципи права, правова система, правове регулювання, нормативність, конституційні засади, аналогія права, правотворчість, правозастосування.*

Horodetska I. A., Heiets I. V. Principles of law as normative foundations of legal regulation: nature, content, and doctrinal approaches

The article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the principles of law as fundamental elements of the legal system and foundational determinants of legal regulation. It is argued that the principles of law perform a dual function: on the one hand, they embody the axiological and conceptual dimension of law, reflecting its social nature, value-based foundations, and general ideological framework; on the other hand, they possess a normative character, since they may be explicitly articulated in the Constitution of Ukraine and other normative legal acts or may be logically derived from the content of existing legislation. The study demonstrates that the regulative capacity of legal principles is confirmed by their applicability within the mechanism of analogy of law, as well as by their imperative nature, which grants them universal regulatory significance.

The article substantiates that legal principles cannot be equated with ordinary legal norms, as they are characterized by a higher degree of abstraction, stability, and system-forming influence. They ensure the internal coherence of the legal system, determine the boundaries of legislative activity, guide law-enforcement practice, and perform a unifying function across the array of legal norms. The author examines doctrinal discrepancies concerning the nature, typology, and legal significance of principles of law, emphasizing that many aspects of this issue remain insufficiently elaborated within the contemporary general theory of law and state. The persistence of divergent scholarly approaches indicates both the conceptual complexity and enduring relevance of the topic, underscoring the need for further research aimed at clarifying the structure, content, and functional role of legal principles in modern legal systems.

Key words: *principles of law, legal system, normativity, legal regulation, constitutional principles, analogy of law, law-making, law enforcement.*

Вступ. Принципи права становлять концептуальну основу, на якій вибудовується вся структура правової системи. Вони проникають у зміст правових інститутів та впливають на всі процеси, що відбуваються у правовій сфері й пов'язані з реалізацією та застосуванням права. Через принципи розкривається сутність права, визначаються його ключові змістові характеристики та окреслюється загальна спрямованість правового регулювання суспільних відносин.

Категорія «принципи права» належить до числа фундаментальних юридичних понять, що визначають методологічні засади правознавства. У зв'язку з цим питання щодо її наукового окреслення, формування системи принципів права, їх класифікації, а також характеристика окремих принципів і їхніх груп послідовно привертала увагу дослідників у різні періоди розвитку юридичної науки. Так, теоретико-правову основу дослідження складають праці таких учених-правників, як, А.М. Колодій, О.В. Зайчук, О.А. Назаренко, І. Жаровська, С.А. Данісіян, М. Недюха, А.М. Бабенко, О.О. Борисова, І.О. Шаповалова та багато інших.

Разом із тим необхідно констатувати недостатній рівень опрацьованості цієї проблематики в загальній теорії держави і права. На це, зокрема, вказує той факт, що у значній частині навчальної літератури питання принципів права або взагалі не розглядається, або ж висвітлюється лише побіжно – у межах аналізу суміжних тем, таких як класифікація правових норм, подолання прогалин у праві, питання законності чи співвідношення міжнародного та національного права. У багатьох сучасних підручниках відсутній навіть окремий розділ, присвячений принципам права, що створює враження про їх нібито другорядний характер.

Додатковим свідченням складності й недостатньої теоретичної визначеності є наявність суттєвих розбіжностей у позиціях дослідників щодо ключових аспектів проблеми. Зокрема, дискусійними залишаються питання про правову природу та загальні ознаки принципів права, доцільність і межі їх законодавчої фіксації, класифікацію й систему принципів,

їх співвідношення з іншими правовими явищами, а також їхню роль у функціонуванні правової системи. Наявність таких теоретичних суперечностей свідчить про актуальність зазначеної проблематики та її високий потенціал для подальших наукових досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне теоретичне обґрунтування нормативної природи принципів права, аналіз їх змістових ознак і пояснення їхнього місця в системі правового регулювання.

Результати дослідження. Для належного окреслення поняття принципів права необхідним є глибоке усвідомлення їхньої природи та сукупності узагальнених ознак, що уможливають відмежування принципів права від інших суміжних правових феноменів. Проблематика вироблення оптимальної дефініції принципів права неодноразово ставала предметом наукових дискусій у юридичній доктрині. Зокрема, С.А. Данієлян, аналізуючи підходи до змістовного розуміння поняття «принципи» науковцями, зазначає, що переважно мова йде про два виміри розуміння принципів: 1) об'єктивний (принципи-ідеї); 2) суб'єктивний (принципи-переконання) [1, с. 182].

Якщо говорити про змістове наповнення терміну «принципи права», то аналіз відповідних наукових напрацювань також засвідчує, що переважна частина дослідників виходить із положення про те, що принципи права за своєю онтологічною сутністю належать до сфери правових ідей. Так, А.М. Колодій визначає, що принципи права – це основні ідеї, які мають своїм завданням створити умови для формування органічних зв'язків у структурі та системі права, нормативних приписів та відносин, які ними регламентуються, єдність таких нормативних приписів в рамках самої системи права [2, с. 28]. О.В. Зайчук відмічає, що під принципами права потрібно розуміти визначальні ідеї, вихідні положення, імперативні установлення, які формують організаційний та моральний базис для появи, розвитку та забезпечення функціонування права [3, с. 23]. Тобто, ключовий акцент робиться на тому, що принципи права є вихідними положеннями на основі яких і фундується правова система загалом чи окрема галузь або ж інститут права [1, с. 182].

Аналізуючи природу принципів права як специфічних ідей, можемо виокремити низку їхніх загальних характеристик. По-перше, не кожна ідея, що стосується організації правової системи, може вважатися принципом права. Принципи становлять найбільш значущі й концептуальні положення, які лежать в основі правопорядку. Саме вони формують фундаментальну конструкцію правової системи, забезпечують узгодженість її елементів та цілісність правової матерії. З огляду на це, кількість принципів права є обмеженою й не може бути надмірною. По-друге, до принципів належать ті ідеї, які розкривають сутнісні властивості права та відображають його соціальну функцію й призначення. По-третє, на відміну від інших правових ідей, принципи права мають внутрішній зв'язок зі змістом чинної правової системи, адже знаходять своє зовнішнє відображення у різних формах правових джерел. Одні, як зазначає О.А. Назаренко, можуть бути закріплені в різних за юридичною силою положеннях законодавства (Конституції України, у Кодексі адміністративного судочинства України, як наприклад принцип верховенства права), а також застосовуватись судовими органами влади при усуненні прогалин [4, с. 41]. Інші – виводяться із загального смислу законодавства та існують у прихованій формі. До таких належать, зокрема, принцип відповідності позитивного права природному праву, принцип збалансованості прав і обов'язків, поєднання стимулюючих і обмежувальних засобів, принцип взаємної відповідальності держави та особи тощо. Дослідники слушно зауважують, що пряме нормативне закріплення принципів є найбільш бажаним, однак це не виключає об'єктивного існування й тих принципів, які формально не зафіксовані в законодавстві. Як зазначає О.В. Зайчук, регулюючий вплив на правозастосовну практику можуть чинити і такі правові ідеї-принципи, які не закріплені в законі [3, с. 23]. По-четверте, принципи права виконують роль своєрідної системи координат для органів правотворчості, визначаючи логіку й зміст нормативних приписів, а відтак – і загальний характер правового регулювання.

Узагальнюючи наведені положення, принципи права доцільно розуміти як закріплені у нормативно-правових актах або логічно виведені з їхнього змісту засадничі ідеї, що

відображають онтологічну сутність права та визначають його зміст, спрямованість і загальний характер правового регулювання суспільних відносин.

Хочемо зауважити, що через широкую взаємодію принципів права з різноманітними правовими феноменами виникає потреба чіткого розмежування їх від суміжних категорій, зокрема принципів правової політики, принципів правотворчості та правозастосування, принципів правової системи, а також від правових презумпцій, аксіом, ознак права тощо. Так, наприклад, принципи права не тотожні принципам правової політики, оскільки право й правова політика, попри тісний взаємозв'язок, залишаються різними за своєю природою явищами. І. Жаровська вказує, що через правову політику легітимізується державно-владна діяльність, набувають реальної спрямованості нормативно правові акти та забезпечується політичний курс та вектор розвитку [5, с. 50]. З нею погоджується і М. Недюха, зазначаючи, що «концептуально державну правову політику України можна розглядати як засіб легітимізації внутрішньої та зовнішньої політики, особливу форму досягнення органами влади офіційно проголошених політичних цілей» [6, с. 39]. Водночас державна політика у сфері правового регулювання реалізується саме через правові норми, інструменти та механізми, унаслідок чого окремі принципи правової політики можуть частково збігатися з принципами права.

У світлі викладеного постає закономірне питання: чи можна вважати принципи права правовими нормами, і якщо так, то в якій мірі вони володіють нормативним характером. З одного боку, оскільки правові принципи або прямо закріплюються в законодавчих положеннях, або логічно випливають із них, можна стверджувати про їх тісний зв'язок із нормами права та фактичну взаємозумовленість. Коли принцип отримує формальне відображення в законі, він перестає бути лише абстрактною ідеєю: він трансформується в норму, набуває регулятивного змісту й стає елементом правової системи. Тому принципи права також характеризуються ознакою нормативності.

Варто враховувати, що окремі принципи права неможливо повністю розкрити в межах однієї норми, адже для їхнього точного вираження потрібен цілий комплекс самостійних правил і вимог. Показовим прикладом є принцип верховенства права, структура якого включає декілька взаємопов'язаних положень, а саме: «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується» [7].

З іншого боку, не слід ототожнювати принципи права із звичайними правовими нормами. Подібна ідентифікація призвела б до знецінення їхньої функції як вихідних, концептуально значущих положень, що відображають онтологічну природу права, визначають його змістовні параметри та формують загальну спрямованість правового регулювання суспільних відносин. А.М. Бабенко, О.О. Борисова, І.О. Шаповалова у своїй праці зазначають, що на відміну від норм права принципи права жорстко не фіксують зміст поведінки, вони здатні більш швидко реагувати на зміни суспільного життя, а отже, застосування і тлумачення норм права має відбуватися відповідно до принципів права. Іншими словами, принципи права є своєрідною системою координат, у рамках якої розвивається право, і одночасно є вектором, який визначає напрямок його розвитку. Роль принципів права виявляється ще більш значимою, коли мова йде про усунення прогалин в законодавстві. У випадку, коли закон не прописує або недостатньо чітко визначає з приводу певного питання, суд повинен знаходити рішення в світлі принципів права [8, с. 6].

Хочемо підкреслити, що чітке розмежування між принципами права та нормами права можливе на підставі низки критеріїв. До таких критеріїв можна віднести: *імперативність*; *концентрований характер* відображення ними ключових засад суспільного й правового розвитку; *уніфікаційна функція*, завдяки якій принципи забезпечують внутрішню узгодженість і структурну єдність усієї системи правових норм; *автономність*, що дозволяє принципам

прямо впливати на суспільні відносини навіть за відсутності спеціальних норм; *системоутворююча роль*, яка полягає в тому, що принципи визначають межі нормативного закріплення суспільних відносин.

У науковій літературі доволі поширеним є підхід, відповідно до якого так звані «вихідні правові норми», серед яких виділяють і норми-принципи, відмежовуються від норм, що безпосередньо встановлюють правила поведінки. Однак, ми вважаємо, що переконливих підстав для такого поділу не існує.

По-перше, значна частина принципів права закріплена безпосередньо в Конституції України, яка відповідно до статті 8 має найвищу юридичну силу, є нормою прямої дії та поширюється на всю територію держави. У системному зв'язку зі статтями 19, 68, 75–92 Основного Закону це означає, що будь-який конституційний припис, у тому числі й той, який виражає відповідний правовий принцип, може безпосередньо регулювати суспільні відносини [7]. По-друге, застосування інституту аналогії права, передбачене, зокрема, Цивільним кодексом України (ст. 8) [9], Сімейним кодексом України (ст. 10) [10] та Цивільним процесуальним кодексом України (ст. 10) [11], свідчить про здатність принципів права здійснювати безпосереднє регулювання навіть у разі відсутності спеціальної норми. По-третє, право як головний регулятор суспільних відносин виконує ключове соціальне призначення, і логічно припустити, що кожна частина правової системи, навіть за неоднорідності її складових, покликана забезпечувати регулювання суспільних відносин.

Висновки. Проведене дослідження дозволило встановити, що принципи права становлять концептуальну основу правової системи, визначаючи її зміст, структуру та загальну спрямованість правового регулювання. Аналіз доктринальних підходів продемонстрував відсутність єдності у розумінні правової природи принципів права, що свідчить про тривалу дискусійність цього питання та зумовлює його теоретичну актуальність. Вважаємо, що принципи права за своєю онтологічною сутністю є вихідними правовими ідеями, які розкривають природу права та його соціальне призначення. Разом із тим вони володіють нормативним характером, оскільки можуть отримувати текстуальне закріплення в Конституції України та інших актах, а також логічно випливати зі змісту чинного законодавства. Нормативність принципів підтверджується їх здатністю безпосередньо впливати на регулювання суспільних відносин, зокрема в межах інституту аналогії права. Водночас принципи права не можуть бути зведені до рівня звичайних правових норм. Вони характеризуються підвищеним рівнем абстракції, стабільністю, системоутворюючою функцією та уніфікуючим впливом на правову систему. Саме принципи забезпечують внутрішню узгодженість нормативного масиву, виступають орієнтирами правотворчості та правозастосування, зокрема у ситуаціях прогалин у праві. Узагальнюючи, принципи права слід розуміти як закріплені в законодавстві або логічно виведені із нього засадничі правові ідеї, що визначають межі та спрямованість правового регулювання і забезпечують цілісність правової системи. Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленні галузевого аналізу принципів та їх ролі в умовах правових трансформацій.

Список використаних джерел:

1. Даніелян С. А. До питання змістовного наповнення поняття «принципи права». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 51. С. 180–184. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc51/38.pdf> (дата звернення: 10.11.2025).
2. Колодій А. М. Принципи права України. К. Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
3. Зайчук О. В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 22–28. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/de5ba8ec-76e0-4042-86f2-46ab9237dd92/content> (дата звернення: 11.11.2025).
4. Назаренко О. А. Принципи права як основа для забезпечення демократичного життя суспільства. *Право і суспільство*. 2025. № 2. С. 38–44. URL: http://www.pravoisusilstvo.org.ua/archive/2025/2_2025/9.pdf (дата звернення: 11.11.2025).

5. Жаровська І. Правова політика держави (теоретико-правовий аналіз). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2020. Т. 7. № 4. С. 47–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2020_7_4_9 (дата звернення: 12.11.2025).
6. Недюха М. Правова політика України: новітні виміри. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 4 (16). С. 3–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ucnavs_2010_4%2816%29__7 (дата звернення: 20.11.2025).
7. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.
8. Бабенко А. М., Борисова О. О., Шаповалова І. О. Принципи права: поняття та класифікація. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 3 (44). С. 3–7.
9. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 21.11.2025).
10. Сімейний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2002 р. №21-22. ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 21.11.2025).
11. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України в ред. від 03.10.2017 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 21.11.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025

